Emlékeim Korparich Edéről

IMREH ERNŐ

1940. augusztus 30-án az akkori román kormány kérésére összeült német–olasz döntőbíróság határozata Erdélyt két részre osztotta. Az északi rész magyar, a déli rész román felségterületté vált.

A határozat, noha mind a két fél károsultnak érezte magát, őket a német parancsuralommal szemben hálára kötelezte.

1941 nyarán a marosvásárhelyi szövetkezeti központ igazgatóságának néhány tagja és vezető tisztviselője székelyföldi útra indult, hogy a kialakult helyzetet felmérje. A szabadon maradt helyek egyikén elkísérhettem a küldöttséget. Szokásomhoz híven jegyzetet készítettem. Visszatérésünk után azt Jánky Endre vezérigazgatónak kölcsön-adtam. Ekkor kaptam azt az üzenetet, hogy ha a szövetkezeti pályát választom, az elnök úr abban támogat, hogy a budapesti egyetem jogi karára kerülhessek, képesítésem után esetleg további tanulmányokat is folytathatok. Nem a pesti egyetem csábított. Orvosi pályára készültem volna, de egy állatorvosi sebészi beavatkozás láttán eszméletemet vesztettem, és a kezemben tartott műszeres tálat magamra borítottam. Ebből arra következtettem, hogy nem vagyok orvosi pályára való. Az ajánlatot megfontoltam, és 1941. szeptember idusán én is a budapesti Egyetemi Templom ajtaja előtt tolongtam, hogy a Veni Sancte Spiritus évnyitó ünnepségére bejuthassak. Felvételemet az elnök úrnak köszönhettem. A bejárat előtt tapasztalhattam, hogy tolakodásból és könyöklésből „éretlennek” bizonyultam, ám tanulmányaimat megkezdhettem.

Apám halála miatt hazatértem.

Tanulmányaim folytatásához anyagi fedezetre volt szükségem. Rokonaimra nem szerettem volna támaszkodni. Állást kerestem. Amikor szándékom kiderült, Jánky Endre vezérigazgatótól azt az ajánlatot kaptam, hogy szerény javadalmazással a budapesti képviseleti irodához alkalmaznának, az ottani jogtanácsos mellé „famulusnak”. Biztos voltam abban, hogy e mögött a kezdeményezés mögött az elnök úr szándékát tudhatom.

Az építkező Korparich Ede

Az Erdély-részi Hangya központ budapesti képviseleti irodájának működéséből tapasztalhattam, hogy a szövetkezeti intézmény élén valóban Korparich Ede állt.

Bár az esetleges fegyveres konfliktusra a honvédség felkészítése nagyon költséges volt, a lakosság igényeinek jobb kielégítésére a kormányzat hathatós támogatást juttatott. Kiépültek az egyes vidékek áruraktárai, de kiépült a központosított áruellátási hálózata is, s ez elsősorban azt jelentette, hogy kapcsolatot sikerült teremteni számos fontos ipari létesítménnyel, az áruszükséglet jutányosabb beszerzése céljából. Ezt a munkát nyilván nem az elnök látta el, ám az ő érdeme az, hogy nagy gonddal válogatta meg munkatársait, akik ebben a gazdasági építkezésben kiválóknak bizonyultak. Az új áruraktárak megépítése ugyancsak állami támogatással történt, s ez azt a célt szolgálta, hogy a fogyasztási szövetkezetek könnyebben és jutányosabban szerezhessék be a falusi lakosság áruszükségletét. Az utak folyamatos javítása ugyancsak a falusi lakosság ellátásán könnyített.

A meggyesfalvi volt szeszgyár megvásárolt telkén olyan termelő üzem létesült – állami támogatással –, ahol egyrészt könnyen előállítható ipari termékek gyártása indult meg, másrészt az erdei gyümölcsfajták feldolgozása is szakszerűen történt. Az erdei gyümölcs begyűjtésével egyébként a falusi lakosság legszegényebb – gyűjtögető – része jutott kenyérkeresethez.

A beruházásokhoz a központ megfelelő előtanulmányokat készített és terjesztett elő. Ebben a tervező, szervező és kivitelező munkában a kezdeményezés kétségtelenül az elnöké és munkatársaié volt. Tudnivaló volt, hogy a tervezés a szövetkezeti központ munkaközösségének az együttműködéséből adódott, s ezt a közösséget az elnök úr és a vezérigazgató személyesítette meg.

Nekem az a szerep jutott, hogy a budapesti képviseleti iroda működése kapcsán az egyes előterjesztéseket kövessem, eredményükről az irodát tájékoztassam, s amikor az elnök úr Budapesten tartózkodott, ő a kezdeményezések fogadtatásáról megfelelő tájékoztatást kapjon.

Szerénysége, tájékozottsága, józan ítélőképessége döntő jelentőségű volt abban, hogy a fogyasztási szövetkezeti mozgalom hivatásának eleget tudjon tenni. Megnyerő modora a hatóságoknál maga volt az eredmény titka. Az a tény, hogy elhamarkodottan sohasem nyilatkozott, kijelentéseinek hitelt szerzett.

Az egyetemi harmadik alapvizsga letétele után áthelyezésemet kértem Budapestről Marosvásárhelyre, központi szolgálatra, hogy közelebb juthassak Kibéden élt édesanyámhoz és apai nénémhez. Ekkor volt alkalmam betekinteni az intézet belső ügyeibe is. Fölöttébb értékesnek bizonyult az

a közvetlen, nagyon következetes munkarend, amely a központ akkori működését jellemezte.

1944. augusztus 26-ára tűzték ki az Erdély-részi Hangya Szövetkezetek marosvásárhelyi központjának esedékes közgyűlését. Aznap reggel értesültünk a román fegyverszüneti kérelemről és a bukaresti események áttekinthetetlenségéről. A közgyűlésen ismertetett rideg számadatok mellett a legteljesebb bizonytalansággal kellett szembenéznünk. Alig néhány nap múlva megindult a csekély létszámú honvédség támadása a román hadsereg ellen. A magyar hatóságok a visszavonulásra kaptak parancsot, az idetelepedett tisztviselők pedig igyekeztek még a hatósági kiürítés előtt holmijaikkal menekülni. Számolni kellett azzal, hogy a város rövidesen hadszíntérré változik, illetve a szovjet megszállás borzalmaival is.

Az Erdély-részi Hangya központ dolgozói három hónapra előre megkapták fizetésüket, azzal, hogy a további szolgálatra hírlapi úton kapnak értesítést. Nem egészen két hét leforgása alatt a város lakossága megcsappant. A város kiszolgáltatva érezte magát.

Korparich Ede nem menekült. Maradt. Akik a központi épületbe húzódtak, ott találtak menedéket.

A német hadsereg műszaki alakulatai felkészültek a visszavonulással járó, amúgy oktalan robbantásra, megsemmisítésre. A marosvásárhelyi áruraktár hatalmas pincéjében a kiengedett borban több német katona lelte halálát. Ezek után Korparich Ede Kolozsvárra utazott, hogy a legmagasabb rangú német katonai parancsnoktól a város megkímélését kérje. Amikor a katonai parancsnok minden engedmény elől elzárkózott, az elnök úr a németek legnagyobbjaira hivatkozott, akiknek a hitelét a holnap fiatalsága előtt a robbantó német katona ássa alá. Német nyelvtudása, modora segített megmenteni a város malmait. Csak a malmokat. A hidakat nem.

A helytálló Korparich

A háborús események a város tartalékait hamar felemésztették. A szövetkezeti raktárak a megszállásnak ugyancsak áldozatául estek. Ám a szövetkezetek hivatásukat csodával határos módon igyekeztek teljesíteni. A lovas fogatok eltűntek, az állatállomány megcsappant, szállítóeszköz nem volt. A lehetetlent is megkísérelték. Ez volt az átmeneti időszak. Minthogy a román hatóság a Groza-kormány beiktatásáig nem vonulhatott be Észak-Erdély területére, a város és környéke saját szükségleteinek ellátására rendezkedett be. Kormányzati teendőit Zsák Adolf József, az ott maradt értelmiség és néhány hithű kommunista kezdeményezésére munkához látó polgármester igyekezett ellátni. Ekkor kapta Maros megye a „Zsákország” gúnynevet.

A Groza-kormány beiktatása után a közigazgatás igyekezett helyreállni. Megindult valamelyes restauráció.

Az áruellátás akadozott, a meggyesfalvi ipartelepen termelő munka folyt, egyfajta politikai irányítás mellett. Az elnök úr kiegyensúlyozott magatartása, megértése, egyszersmind példamutatása az osztályharcos emberek előtt is tekintélyt szerzett. És amikor a bizonytalanság kezdett elharapózni, a megindult művelődést a Kemény Zsigmond Társaság vándor-előadásai is szolgálták. Az Erdély-részi Hangya központ felújított tanácsterme látta vendégül, talán annak a kifejezéséül, hogy a legnagyobb bizonytalanság idején a kultúra az egyedüli, ami az embereket képes előbbre vinni.

A szövetkezeti munkát a Magyar Népi Szövetség igyekezett hatáskörébe vonni, s ebben az időszakban komoly támogatást jelentett a megcsappant forgótőke felfrissítésére a Magyar Népi Szövetség révén két ízben is 300-300 millió lejes hitel kieszközlése. A gyors iramú infláción sem ez, sem pedig a később – ugyancsak Népi Szövetség támogatásával szerzett – hárommilliárd lejes hitel sem tudott segíteni. Főként azért nem, mert az önállóságához ragaszkodott gazdatársadalom nagyobb távlatban nem számíthatott osztályharcos támogatásra. Megindult a mezőgazdasági lakosság önállóságának a felszámolása. Ez a parancsuralom legfőbb céljainak egyike volt.

Marosvásárhely és környéke egyszerre találta magát szembe nagyon is lényeges feladatokkal. Megkezdődött az Orvosi Egyetem áttelepítése. Megkezdte előadásait a Székely Színház. Ki kellett építeni az egészségellátás szervezeteit, és helyet kellett teremteni az egyetemi ifjúságnak, a tanszemélyzetnek. Megannyi olyan feladat, amelyet Korparich Ede magára nézve is kötelezőnek tekintett. Észrevétlenül lett közéleti emberré.

Az elhárított Korparich

Időközben újjáalakult a Szövetkezetek Nemzeti Intézete – az INCOOP –, amelynek nyilvánvaló célja volt a már kialakult, létező struktúrák átvétele és egységes nemzetivé alakítása.

Ez a kezdeményezés már nem volt azonos a rotchdale-i takácsokéval, a dán Grundtwig püspök népfőiskolás kezdeményezésével, a Károlyi Sándor-félével, a Balázs Ferenc-féle szövetkezetekkel. Ez az idő Korparich Edére – ha nem is az ellenállás, de – az ellenkezés szerepét rótta, és ennek a szerepnek a teljesítését ő az azzal járó minden következménnyel együtt vállalta.

Az önkéntességen alapuló, az „egy tag – egy szavazat” elvére épült szövetkezeti mozgalomhoz az INCOOP-os szövetkezeti hivatalnak a nevén kívül semmi köze nem volt. Ezért hárították el a még működő Erdély-részi Hangya szövetkezetek központjának éléről, nem utolsósorban az osztályharcba belemerült Magyar Népi Szövetség kezdeményezésére Korparich Edét, s állították helyére a temesvári eredetű Ambrus Pétert. Az utód igyekezett azonnal az örökségbe lépni. Első intézkedései közé tartozott, hogy a tanácsteremből dr. Drexler Béla egykori nagyenyedi elnöknek és édesapámnak az arcképét száműzte. Az elnök úr magához kéretett, és szükségesnek tartotta a hírt velem elsőként közölni, majd hozzáfűzte: „Tudom, mennyire tisztelte az édesapját, és mennyire ragaszkodott hozzá. De gondolja meg, később milyen rosszulesnék, ha képét olyanoknak a képe mellett látná, akiknek a társaságát nem kívánná látni.” Egész életemre kiható volt vigasztalása.

A félreállított Korparich Ede a Tisztviselőtelepen bérelt magának lakást. Több ízben is meglátogattam. Helyettesítését nem csak természetesnek, magára nézve kifejezetten üdvösnek ítélte. Ahhoz, ami következni készült, nem kívánta a nevét adni. Az INCOOP rövidesen az épület földszinti részének majd a felét vette át, és a tisztviselők kisebbik részét. Ez már nem az Erdély-részi Hangya központ volt. Legkivált a szelleme nem.

A visszavonult elnök a világ eseményeit a külföldi rádiók adásából követte, és ebben nyelvtudása fölöttébb segítette. Akkor már kezdett kiszivárogni, hogy egy Ziliácus nevű brit újságíró több erdélyi magyar közéleti férfit keresett föl, és a magyarság ügyei felől érdeklődött. Többen is azt fejtették ki, hogy a Magyar Népi Szövetség nem szerzett demokratikus úton felhatalmazást a magyarság életbevágó ügyeinek kezelésére; nem kérdezték meg a történelmi egyházak, a társadalmi intézmények, a gazdasági alakulatok illetékeseit, ezért nem is lehetnek tájékozottak, képtelenné váltak a sorskérdések helyes képviseletére. Bár a megkérdezettek személyes véleményüket fejtették ki, állásfoglalásuk összeesküvés vádjává kovácsolódott. Bár az akkori értesülésem szerint a legóvatosabbnak bizonyult Áron püspök úr azt fejtette ki, hogy véleményét a Szentszékkel közli, az összeesküvés vádját ő sem kerülhette el.

Az eltüntetett, majd előkerült Korparich Ede

A városban elterjedt a hír, hogy Korparich Ede tisztviselőtelepi lakásán házkutatás volt, s ezt követően elhurcolták. Voltak olyan hírek is, amelyek szerint lakásának padlásán aranyérméket találtak volna, azonban nem sikerült kideríteni, hogy ki rejtette el, minthogy a régi tulajdonost nem sikerült felkutatni. Éveken át tartott hallgatás követte elhurcolását.

Tudom, hogy szabadulása után a Temesvárott élt Andor bátyjánál húzódott meg. Amikor végre eljuthatott Marosvásárhelyre, felkereshettem. Zokszót nem hallottam tőle. Elmondta, hogy a hadbírósági tárgyaláson Áron püspök úr ellen kellett volna tanúskodnia, és erre elő is készítették. A tanácselnök következetesen ugyanazt a kijelentést hajszolta tőle. Tizenhétszer ájult el. Mindannyiszor felmosták. Önkívületben volt, amikor az elnök olyan kijelentést vett jegyzőkönyvbe, amilyent neki kellett volna a tárgyaláson mondania. Megtudta, hogy a püspök úr a történtek után fordult a tárgyalást vezető elnökhöz, mondván: „Ha az elnök úr ezt tanúvallomásnak tekinti, nem tudhatom, mit jelenthet az, amit itt bíráskodásnak mondanak.” Azt is elmondta, hogy a kapott közlés szerint halálra ítélték, és a kivégzésre felkészítették. Amikor a fegyverdörrenést hallotta, de érzékszervei még nem mondták fel a szolgálatot, az volt az érzése, hogy nem hall ugyan semmit, de tapintása működik. Utólag derült ki, hogy a pisztolyt csak halántékához szorították, és úgy sütötték el, s ezzel bal fülére teljesen megsüketítették, de életben maradt.

Kiszabadulása után bátyjánál tartózkodott, s minthogy teljes vagyonelkobzásra ítélték, egyetlen elérhető módozat maradt számára, a kivándorlás. Kilátása nyílt ugyanis arra, hogy tengerésztiszti nyugdíját Németországban folyósítják. Megkért, kísérjem el a katolikus temetőbe, mert meg akar emlékezni Lukáts Piroskáról, az egykori főkönyvelőről, aki a bizalmas értesüléseivel példásan sáfárkodott. Ketten másztuk meg a katolikus temető emelkedőjét, hogy kegyeletét leróhassa.

„Ede bácsi”

Számomra minden idők legemlékezetesebb nagy elnöke volt ő. Kivándorlása után értesített arról, hogy sikerült egy szociális otthonban elhelyezkednie. Megörvendtem. Válaszomra újabb levél érkezett. Ebben arra kért – hatalmazott fel, hogy a továbbiakban Ede bácsinak szólítsam. Huszonnyolc év volt kettőnk kora között a különbség. Engedelmeskedtem óhajának.

Aztán megkaptam gyászjelentőjét. Emlékétől ma sem tudnék megválni.